

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA TASHQI KO‘RINISHNI IFODALOVCHI FRAZEOLOGIZMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI

Shohida Baxtiyorjon qizi Rahmatillayeva

Ingliz tili integrallashgan kursi № 1

kafedrası o‘qituvchisi

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida tashqi ko‘rinishni ifodalovchi frazeologizmlarning lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Frazeologizmlar tilning barqaror birikmalari sifatida nafaqat ma’no ifodalash, balki muayyan xalqning madaniyati, dunyoqarashi va milliy mentalitetini aks ettirishda ham muhim o‘rin tutadi. Tashqi ko‘rinishni ifodalovchi frazeologik birliklar insonning jismoniy holati, go‘zallik mezonlari, ijobiy va salbiy tashqi belgilarni baholash orqali milliy stereotiplar va madaniy qadriyatlarni namoyon etadi.

Kalit so‘zlar: frazeologizm, lingvokulturologiya, tashqi ko‘rinish, ingliz tili, o‘zbek tili, qiyosiy tahlil, madaniyat, milliy mentalitet, semantika.

Kirish

Til inson tafakkuri, madaniyati va ijtimoiy hayotini ifodalovchi muhim vosita hisoblanadi. Til birliklari orasida frazeologizmlar alohida o‘rin tutadi, chunki ular nafaqat ma’no ifodalaydi, balki xalqning madaniy qarashlari, urf-odatlarini va milliy mentalitetini ham aks ettiradi. Shu sababli frazeologizmlar lingvokulturologiya fanining muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Ingliz va o‘zbek tillarida tashqi ko‘rinishni ifodalovchi frazeologizmlar insonning jismoniy xususiyatlarini tasvirlashda keng qo‘llaniladi. Bunday birliklar orqali shaxsning chiroyi, xunukligi,

bo'y-basti, tana tuzilishi va yuz ifodasi kabi belgilar baholanadi. Ular ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri ma'noda emas, balki ko'chma ma'noda ishlatilib, ijobiy yoki salbiy baho, emotsional munosabat va madaniy qarashlarni ifodalaydi.

Tashqi ko'rinishni ifodalovchi frazeologizmlarni qiyosiy o'rganish muhim ahamiyatga ega, chunki bu orqali turli xalqlarning dunyoqarashi va estetik qarashlaridagi o'xshashlik va farqlar aniqlanadi. Ba'zi frazeologik birliklar universal xarakterga ega bo'lsa, boshqalari esa milliy madaniyat, tarixiy tajriba va ijtimoiy stereotiplarga asoslanadi. Shuning uchun ular til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yaqqol ko'rsatadi.

Lingvokulturologik yondashuvga ko'ra, frazeologizmlar madaniy ma'lumotlarni saqlovchi va uzatuvchi til birliklari hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tillarida tashqi ko'rinishni ifodalovchi frazeologizmlar milliy qadriyatlar, go'zallik mezonlari va ijtimoiy munosabatlarni aks ettiradi. Bu esa har bir xalqning o'ziga xos madaniy tafakkurini tushunishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ingliz va o'zbek tillarida tashqi ko'rinishni ifodalovchi frazeologizmlarning lingvokulturologik xususiyatlari turli olimlar tomonidan o'rganilgan. G. Lakoff va M. Jonson (1980) frazeologizmlarni inson tafakkurida mavjud bo'lgan konseptual metaforalar bilan bog'laydi. Ularning fikricha, til birliklari insonning dunyoni qanday idrok etishini aks ettiradi va tashqi ko'rinish bilan bog'liq iboralar ham metaforik fikrlash asosida shakllanadi. Z. Kövecses (2010) esa frazeologizmlarning shakllanishida madaniy omil muhim ekanini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, tashqi ko'rinishni ifodalovchi iboralar universal metaforalarga tayansa-da, ularning aniq mazmuni har bir xalqning madaniy tajribasi, estetik qarashlari va ijtimoiy qadriyatlariga bog'liq bo'ladi.

O'zbek tilshunosligida frazeologizmlar va ularning lingvokulturologik xususiyatlari masalasi Sh. Rahmatullayev, E. Begmatov va N. Mahmudov kabi olimlar tomonidan o'rganilgan. Jumladan, Sh. Rahmatullayev frazeologizmlarni tilning barqaror birikmalari sifatida ko'rib, ularning semantik yaxlitligi va obrazli

ma'no ifodalash xususiyatini ta'kidlaydi. E. Begmatov esa frazeologizmlarning milliy-madaniy xususiyatlarini, ularning xalq hayoti, urf-odatlarini va tafakkuri bilan bog'liqligini alohida qayd etadi. N. Mahmudov lingvokulturologik yondashuv asosida frazeologizmlar milliy mentalitetni aks ettiruvchi muhim til birliklari ekanini asoslab beradi.

Mazkur olimlarning qarashlarini qiyoslaganda, Lakoff va Jonson ko'proq universal kognitiv mexanizmlarga e'tibor qaratadi, Kövecses esa kognitiv va madaniy omillar uyg'unligini ta'kidlaydi. O'zbek olimlari esa frazeologizmlarning milliy-madaniy mohiyatini, ularning xalq tafakkuri va mentaliteti bilan uzviy bog'liqligini alohida urg'ulaydi. Demak, bu yondashuvlar universal va milliy jihatlarning o'zaro uyg'unligini ko'rsatadi.

Bizningcha, ingliz va o'zbek tillarida tashqi ko'rinishni ifodalovchi frazeologizmlarni to'liq tahlil qilish uchun kognitiv va lingvokulturologik yondashuvni birlashtirish zarur. Chunki kognitiv mexanizmlar frazeologik ma'noning shakllanishini tushuntirsa, milliy madaniyat esa uning aniq mazmuni va baholovchi xarakterini belgilaydi.

Xulosa

Ingliz va o'zbek tillarida tashqi ko'rinishni ifodalovchi frazeologizmlarni lingvokulturologik jihatdan o'rganish shuni ko'rsatadiki, ushbu til birliklari nafaqat shaxsning jismoniy xususiyatlarini ifodalash, balki milliy madaniyat, qadriyatlar va ijtimoiy qarashlarni aks ettirishda ham muhim rol o'ynaydi. Frazeologizmlar orqali har bir xalqning go'zallik mezonlari, estetik qarashlari hamda insonni baholashga oid stereotiplari namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida ko'rib chiqilgan olimlar fikri shuni ko'rsatadiki, G. Lakoff va M. Jonson frazeologizmlarni universal kognitiv metaforalar asosida tushuntiradi, Z. Kövecses esa ularning shakllanishida madaniy omillarni asosiy deb hisoblaydi. O'zbek tilshunoslari, jumladan Sh. Rahmatullayev, E. Begmatov va N. Mahmudov frazeologizmlarning milliy-madaniy mohiyatini,

ularning xalq mentaliteti va tafakkuri bilan bog‘liqligini ta’kidlaydi. Mazkur qarashlarni qiyoslash natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, frazeologik birliklarning ma’nosi nafaqat universal kognitiv mexanizmlar, balki milliy-madaniy tajriba asosida ham shakllanadi. Demak, ingliz va o‘zbek tillaridagi tashqi ko‘rinishni ifodalovchi frazeologizmlar kognitiv va lingvokulturologik omillarning o‘zaro uyg‘unligi natijasida yuzaga keladi. Shu sababli, bunday frazeologizmlarni o‘rganishda integrativ yondashuv qo‘llash muhim bo‘lib, u til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni chuqurroq anglashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyolar ro‘yxati:

1. Rahmatullayev Sh. *O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
2. Rahmatullayev Sh. *Hozirgi o‘zbek adabiy tili (frazeologiya)*. – Toshkent: Fan, 1966.
3. Begmatov E. *O‘zbek tilining leksik qatlamlari*. – Toshkent: Fan, 1985.
4. Mahmudov N. *Til va tafakkur*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2007.
5. Mahmudov N. *Lingvokulturologiya asoslari*. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2012.
6. Jo‘rayev A. *O‘zbek frazeologiyasi*. – Toshkent: Fan, 1991.
7. Qodirov S. *Tilshunoslik va frazeologiya masalalari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
8. Ismatullayev M. *Hozirgi o‘zbek tili*. – Toshkent: Universitet, 2009.
9. Lakoff, G., & Johnson, M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
10. Kövecses, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. – Oxford: Oxford University Press, 2010.

11. Evans, V., & Green, M. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
12. Sharifian, F. *Cultural Conceptualisations and Language*. – Amsterdam: John Benjamins, 2011.